

– 2005. – № 8. – С. 48–52; 17. *Коростей В. И.* Хозяйственное право Украины: теория и практика. Общая часть : курс лекций / В. И. Коростей. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 285 с.; 18. *Щербіна В. С.* Деякі проблеми удосконалення господарського і господарсько-процесуального законодавства / В. С. Щербіна // *Право України*. – 2010. – № 8. – С. 14–23; 19. Конституція України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; 20. *Маматова Л.Ш.* Державне регулювання підприємницької діяльності в Україні / Л.Ш.Маматова // *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: Зб. наук. праць*. – Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2017 – Вип. 33. – С. 153-160; 21. *Гой І. В.* Підприємництво : [навч. посіб.] / І. В. Гой, Т. П. Смелянська. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.; 22. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституційний аспект : монографія / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.

УДК 338.2

О.П. Гнатюк

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто особливості побудови методики оцінки еколого-економічної безпеки підприємства. Встановлено особливості формування наукових підходів щодо дослідження рівня еколого-економічної безпеки підприємств. Для цілей пізнання особливостей еколого-економічної безпеки підприємства запропоновано застосування системного підходу, оскільки він є найбільш функціонально придатним для дослідження багатокомпонентних систем. Окрім того, саме системний підхід до проведення досліджень дає можливість встановити особливості взаємозв'язків та взаємного впливу між елементами досліджуваних систем. Саме тому, системний підхід є дуже популярним при проведенні оцінки рівня еколого-економічної безпеки підприємств та моделювання його значення в подальшому. Інформація, що слугує основою оцінки рівня еколого-економічної безпеки підприємства повинна бути достовірною та якісною, тобто відповідати вимогам комплексності, релевантності, достатності, своєчасності, актуальності, точності й вірогідності. Результати проведеної оцінки стануть фундаментом подальшої розробки екоорієнтованої стратегії розвитку підприємства та тактичних заходів забезпечення еколого-економічної безпеки. Тобто, оцінка рівня еколого-економічної безпеки являє собою систему мінливих фінансово-економічних та економіко-соціальних характеристик підприємства, котра підлягає суцільному контролю та моніторингу для цілей стабільного розвитку підприємства та збереження екосистеми його функціонування. Отже, система показників оцінки еколого-економічної безпеки підприємства на будь-якому рівні її оцінки повинна, на нашу думку, складатися з трьох основних блоків: екологічного, економічного та соціального. Екологічний блок охопить показники якості довколишнього середовища: рівень забрудненості та поточні викиди підприємств у навколишнє середовище. Економічний блок включає загальноекономічні показники (або показники оцінки фінансово-майнового стану), фінансові параметри, інвестиційні показники тощо. Соціальний блок включатиме показники рівня життя населення, задоволеності працівників умовами праці, мотивацію персоналу, показники динаміки попиту на екологічно орієнтовану продукцію тощо. Автором презентовано власне бачення методики оцінки рівня

еколого-економічної безпеки підприємств, що передбачає також етапи формування пропозицій для управлінського персоналу, моделювання та прогнозування подальшого розвитку.

The article deals with the peculiarities of construction of the methodology of environmental and economic safety assessment of the enterprise. The peculiarities of the formation of scientific approaches to the study of the level of ecological and economic security of enterprises have been established. For the purpose of understanding the features of ecological and economic security of the enterprise, it is proposed to use a systematic approach, since it is the most functionally suitable for the study of multi-component systems. In addition, it is the systematic approach to conducting research that makes it possible to establish the peculiarities of the interconnections and interactions between the elements of the systems under study. For this reason, a systematic approach is very popular in assessing the level of environmental and economic security of enterprises and modeling its importance in the future. The information that serves as the basis for assessing the level of environmental and economic security of an enterprise must be reliable and qualitative, that is, meet the requirements of complexity, relevance, sufficiency, timeliness, relevance, accuracy and reliability. The results of the assessment will be the basis for further development of an eco-oriented enterprise development strategy and tactical measures to ensure environmental and economic security. That is, the assessment of the level of ecological and economic security is a system of variable financial and economic and economic and social characteristics of the enterprise, which is subject to continuous control and monitoring for the purpose of stable development of the enterprise and preservation of its ecosystem functioning. Therefore, at any level of its assessment, an ecological and economic safety assessment system of an enterprise should, in our opinion, consist of three main blocks: environmental, economic and social. The environmental unit will cover environmental quality indicators: the level of pollution and the current emissions of enterprises into the environment. The economic unit includes general economic indicators (or indicators of assessment of financial assets), financial parameters, investment indicators and more. The social block will include indicators of living standards of the population, satisfaction of employees with working conditions, motivation of staff, indicators of dynamics of demand for environmentally oriented products, etc. further development.

Ключові слова: безпека, екологія, економіка, розвиток, підприємство, управління

Keywords: safety, ecology, economy, development, enterprise, management

Постановка проблеми. Процес управління еколого-економічною безпекою потребує постійної оптимізації та удосконалення застосовуваних методів, що буде забезпечувати його відповідність змінам ринкової кон'юнктури. Відповідно, виникає потреба постійного контролю рівня еколого-економічної безпеки підприємства та ефективності управління ним.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання оцінки різних аспектів екологічної й економічної безпеки часто розглядаються в економічній літературі, так само, як і проблеми управління ними. Особливо варто відмітити праці яких науковців як Веретюхін А. В., Каменева Н. В., Мізік Ю. І., Мочалова, Л. А., Припотень В. Ю., Фещенко Л. О., Хилько М. І., Хлобистов Є. В., Шевченко І. В., Юрченко Л. І., Ярошенко Н. А., Ячменьова В. М. та інших. Проте сучасні ринкові умови дуже мінливі, що зумовлює потребу в перегляді як окремих складових існуючих методик, так і особливостей їх застосування в цілому. Результатом управління еколого-економічною безпекою є її досягнутий поточний рівень, стан та перспективи розвитку виробничих процесів в умовах екологічної орієнтованості ведення бізнесу.

Метою даної статті є дослідження особливостей та формування власного бачення методикою оцінки рівня еколого-економічної безпеки підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. При дослідженні методик оцінки еколого-економічної безпеки підприємства виявлено, що серед науковців відсутня єдність навіть в частині використання загальнофілософських категорій. Хтось називає пропонувані кроки оцінок методикою [1, 2], хтось – підходами [3, 4], а хтось методами чи принципами [5, 6, 7].

На нашу думку, такі категорії не варто ототожнювати: поняття методів та підходів є найбільш широким. Оцінка може ґрунтуватися на методах економічного аналізу, синтезу тощо та на системному або індикативному підході. Принципи ж є первинними в цій системі: оцінка ґрунтується на принципах повноти, достовірності, своєчасності тощо. А от конкретна послідовність етапів та набір показників формують конкретну методикою.

Як зазначає Хилько М.І., підходу в науковому пізнанні притаманні здатність фіксувати загальну направленість дослідження (для методу характерно те, яким чином ведеться дослідження) та певна невизначеність (метод є більш чіткою категорією). А от поняття методологічного підходу, на думку науковця, включає також етапи підготовки до аналізу [6]. Саме тому, науковець схиляється до думки, що процес виявлення підходу до оцінки рівня еколого-економічної безпеки включає в себе етапи підготовки до аналізу та встановлення характеру загроз, що дасть у подальшому змогу надати обґрунтовані прикладні рекомендації для управлінського персоналу.

Розвиваючи цю думку, Хилько М.І., відзначає, що методологічний підхід виникає тоді, коли в ньому є об'єктивна необхідність, наукове середовище та інтерес практиків, існують інструменти та інституції його реалізації, розроблено ґрунтовний понятійно-категорійний апарат. В подальшому підхід розвивається до методу в рамках якого формується методологія дослідження та методика його проведення [6].

Ґрунтуючись на цих позиціях, науковець відзначає: «Проблема екологічної безпеки за своєю природою не може бути віднесена тільки до сфери природознавства або до сфери суспільствознавства, так як вона охоплює складний комплекс взаємозв'язків людини та оточуючої її природи. Внаслідок цього, такого класу дослідження не може обмежуватись одним яким-небудь підходом; передбачається використання різноманітних підходів таким чином, щоб вони могли відображати різні сторони цієї проблеми» [6].

Юрченко Л. виокремлює комплекс загальнонаукових підходів до проведення досліджень (загальнонауковий, системний, філософський, ціннісний, гуманістичний) та потребу у формуванні специфічних підходів виходячи із змісту та мети аналізу, що проводиться [8]. Відповідно, важливим елементом наукового дослідження стане аналіз існуючих підходів, а не лише методик проведення оцінки еколого-економічної безпеки підприємства.

Загальнонаукові підходи можуть бути застосовані не лише в економічних дослідженнях, а і в будь-яких інших. Вони носять загальний характер та можуть бути застосовані в процесах моделювання еколого-економічних систем із врахуванням тих типових особливостей синергетичних систем та взаємозв'язках у них. Для прогнозування екологічної безпеки суттєве значення має розгляд моделей у системі взаємозв'язків суспільства та навколишнього середовища. Такі моделі, зосереджу-

ючи увагу на негативних моментах цієї системи, відіграють застерігаючу і активізуючу роль, так як мобілізують науку, громадськість та державні органи на подолання тенденцій, що ведуть до послаблення екологічної безпеки. Екологічне моделювання, виходячи з конкретних соціально-економічних умов, дає можливість знайти альтернативні підходи і своєчасно запровадити заходи, спрямовані на запобігання негативних екологічних наслідків [9].

Для цілей пізнання особливостей еколого-економічної безпеки підприємства доречним стане також застосування системного підходу, оскільки він є найбільш функціонально придатним для дослідження багатокомпонентних систем. Окрім того, саме системний підхід до проведення досліджень дає можливість встановити особливості взаємозв'язків та взаємного впливу між елементами досліджуваних систем. Саме тому, системний підхід є дуже популярним при проведенні оцінки рівня еколого-економічної безпеки підприємств та моделювання його значення в подальшому.

Філософський підхід носить найбільш загальний характер, але при цьому є найбільш структурованим та логічним, оскільки ґрунтується на загальних законах природи, пізнання та суспільства. Даний підхід дозволяє виявити загальні характеристики розвитку підсистеми та закономірності її функціонування. Саме застосування філософського підходу дозволяє інтегрувати елементи екологічної та економічної безпеки підприємства між собою, екстраполювати закони інших сфер життєдіяльності та господарювання. Філософський підхід до проведення досліджень дає змогу створити єдину фундаментальну платформу не лише оцінки, а і розвитку інших аспектів наукового супроводу створення системи еколого-економічної безпеки підприємства.

Ціннісний підхід у дослідженні еколого-економічної безпеки передбачає концентрацію на тих аспектах її реалізації, що передбачають раціональне природокористування, гармонійний розвиток суспільства, але при цьому зі збереженням економічного потенціалу. Тобто, ціннісний підхід не дозволяє концентрації уваги на екологічних аспектах, якщо це призводитиме до суттєвих втрат в економіці. Сутність даного підходу полягає у встановленні того гармонійного балансу, що створить цінність і для суспільства, і для бізнесу.

Гуманістичний підхід носить антропоцентричний характер та передбачає, що стан еколого-економічної безпеки — це такий стан підприємства котрий відповідає інтересам людини-члена суспільства. Як окремі члени суспільства громадяни зацікавлені водночас і у розвитку економіки країни та кожного підприємства окремо, і у комфортному, безпечному екологічному середовищі. При цьому, недоліком гуманістичного підходу є його відірваність від проблеми невідтворюваності та вичерпності ресурсів, тобто нехтування екологічною культурою.

В результаті аналізу існуючих підходів та методик до оцінки еколого-економічної безпеки підприємств України варто запропонувати власне бачення процедури її проведення. В першу чергу, варто обрати, на нашу думку, системний підхід проведення такої оцінки. По-друге, визначити показники, що формуватимуть початковий інформаційний масив дослідження. До їх складу, на нашу думку, варто віднести:

- рівень зношеності основних фондів підприємства;
- частка невідновлювальних ресурсів у структурі предметів праці та енергозабезпечення підприємства;
- обсяги виробництва на підприємстві;

- стан розрахунків з контрагентами;
- рівень фінансової автономії підприємства;
- прибутковість та рентабельність діяльності і активів;
- частка екологічної продукції у загальній структурі продажів;
- втрати на екологічні заходи, що здійснені підприємством;
- показники ділової активності та ліквідності підприємства;
- зміна рівня прибутковості діяльності в періоди коливання валют, змін податкового законодавства, нормативів шкідливих викидів;
- обсяги шкідливих викидів, що здійснюються підприємством та його коливання;
- зміни доходів під час кліматичних аномалій чи стихійних лих тощо.

Сама процедура оцінки здійснюється шляхом формування масиву вихідної інформації за даними внутрішньогосподарського обліку, розрахунку на їх основі відповідних коефіцієнтів та показників оцінки фінансово-майнового стану, приведення інформації до порівнюваних значень та їх нормування. Така обробка інформації носить арифметичний характер та по-суті продовжує формування вихідного масиву

Наступним етапом стане логічна обробка проміжних показників – їх ранжування та встановлення вагових коефіцієнтів для окремих факторів (експертним методом) та формування інтегрованого кінцевого показника шляхом сумування зважених проміжних індексів.

Останнім етапом стане розробка управлінських рекомендацій щодо управління рівнем еколого-економічної безпеки підприємства на підставі результуючого показника та його складових (рис. 1).

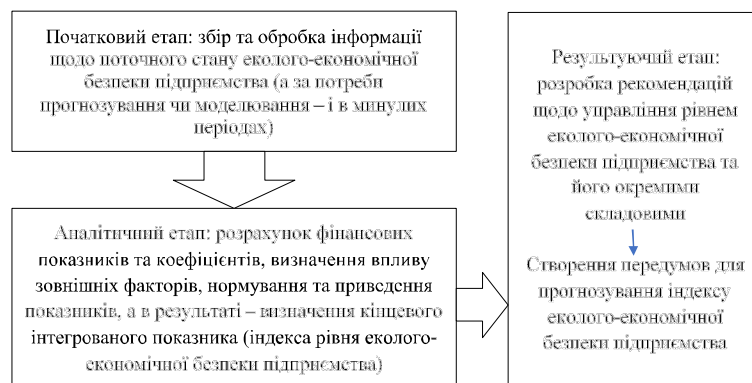

Рис. 1. Основні етапи проведення оцінки еколого-економічної безпеки підприємства
Джерело: складено автором

Отже, в процесі дослідження проаналізовано основні підходи та методики до оцінки рівня еколого-економічної безпеки промислових підприємств, проведено групування, визначено їх фундаментальні основи та запропоновано власне бачення її проведення. В дослідженні обґрунтовано, що поняття підходу до проведення оцінки є ширшим відносно понять методики, котра є результатом наукового розвитку. Існуючі методики оцінки еколого-економічної безпеки підприємства згруповано в такі блоки: індикаторні, ресурсні, результативні та індексні. В результаті аналізу найбільш ґрун-

товних, на наш погляд, з них, сформовано власне бачення системної індексної оцінки аналізованого показника в котрій закладено перспективи формулювання управлінських рішень та економіко-математичного моделювання подальшого розвитку.

1. *Фещенко Л.О. Каменева Н.В.* Методика оцінки еколого-економічної безпеки на рівні підприємства. Ефективна економіка. №11. 2015. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4802> (дата звернення 15.08.2019р.);
2. *Мізік Ю.І. Ярошенко Н.А.* Методичне забезпечення оцінки та прогнозування рівня еколого-економічної безпеки підприємств електропостачання. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. №20. Ч.2. 2016р. с.62-64;
3. *Припотень В. Ю.* Формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства / В. Ю. Припотень // Бізнесінформ. – 2013. – № 10. – С. 152–156;
4. *Мочалова, Л. А.* Механізм формування екологічної стратегії і політики промислового підприємства / Л. А. Мочалова // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3 (Т. 2). – С. 206 – 215;
5. *Ячменьова В. М.* Аналіз існуючих методів оцінювання еколого-економічної безпеки підприємства / В. М. Ячменьова, А. В. Веретьохін // Економіка и управление. – 2013. – № 5 – С. 96–100;
6. *Хлобистов Є.В.* Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є.В.Хлобистов. – К. : Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. – 336 с.;
7. *Шевченко І.В.* Соціально-економічні проблеми екологічної безпеки : монографія / І.В. Шевченко; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НАН України Б.М. Данилишина // РВПС України НАН України. – К. : ВГЛ «Обрії», 2009. – 194 с.;
8. *Юрченко Л.І.* Екологічна культура в контексті екологічної безпеки / Л.І. Юрченко. –К.: Вид. ПАРАПАН, 2008. –296 с.;
9. Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М. І. Хилько. –К., 2017.

УДК [339.9:631.11]:338.24(045)

О.В. Дьяков

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена розробці науково-методичних основ оцінки рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств. Проведено аналіз існуючих методик оцінки рівня економічної безпеки та ефективності здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Доведено необхідність пошуку оптимального методу оцінки рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств. Запропоновано методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано, що визначення інтегрального показника оцінки рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно проводити шляхом застосування методу таксономії, що на відміну від інших дозволяє визначити закономірності просторової взаємодії економічної безпеки підприємства та ефективності здійснення підприємствами зовнішньоекономічної діяльності.

The article is devoted the development of scientific and methodological bases for assessing the level of economic security of foreign economic activity of agricultural enterprises. An analysis of existing methods for assessing the level of economic security and the effectiveness of foreign